

«ЦІНА» ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНІЙ КРИМІНОЛОГІЇ: НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА

THE “PRICE” OF CRIME IN MODERN CRIMINOLOGY: NEW CHALLENGES FOR SOCIETY

Сметаніна Н.В.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена розкриттю поняття «ціна» злочинності в сучасній кримінологічній науці та визначенню прямого й непрямого збитку від злочинності. Проаналізовано наукові праці, які містять відомості про розвиток поняття «ціна» злочинності та її структури. Автор наводить власне визначення поняття «злочинність» і «ціна» злочинності.

Ключові слова: злочинність, «ціна» злочинності, прямий збиток, непрямий збиток, соціальні наслідки, відшкодування збитків, розрахункові таблиці.

Стаття посвячена раскрытию понятия «цена» преступности в современной криминологической науке и определению прямого и непрямого ущерба от преступности. Проанализированы научные труды, содержащие сведения о развитии понятия «цена» преступности и её структуры. Автор предоставляет собственное определение понятия «преступность» и «цена» преступности.

Ключевые слова: преступность, «цена» преступности, прямой ущерб, побочный ущерб, социальные последствия, возмещение ущерба, расчётные таблицы.

The article is devoted to the development and explanation of the “price” of crime notion in the modern criminological science and the definition of direct and indirect damage caused by crime. Scientific researches are analyzed and contain information about development of the concept of “price” of crime and its structure. The author gives her definition of “crime” and “price” of crime.

Key words: crime, “price” of crime, direct damage, indirect damage, social consequences, reparation of damages, computational tables.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема дослідження злочинності є однією з найактуальніших, виступає важливим об'єктом вивчення в кримінологічній науці та практиці боротьби зі злочинністю. «Ціна» злочинності має віддалені наслідки, породжує механізми тіньової економіки, віктимізації населення в суспільстві, недовіри громадян до правоохоронних органів, соціально-негативного клімату в державі. Вона є сьогодні потужним ресурсом, що відображує реальний стан злочинності та її криміногенний потенціал, вимагає сучасних підходів і кримінологічної оцінки, адже фактично вона ставить питання про можливість існування як самого суспільства, так і безпечного життя громадян.

Стан дослідження. Проблема визначення «ціни» злочинності вимагає сьогодні нового кримінологічного розуміння, відмови від спрощених підходів до цього важливого й складного питання, більшої уваги в науковій літературі. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядалися у працях таких відомих учених, як Ю.М. Антонян, А.М. Бойко, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, С.М. Іншаков, В.Ю. Квашиш, Л.В. Кондрачук, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, В.В. Лунєєв, В.С. Овчинський, Л.І. Романова, В.І. Шакур та інших.

Метою статті є визначення поняття «ціна» злочинності та її структури в сучасній кримінології, а також визначення прямого й непрямого збитку від злочинності.

Виклад основного матеріалу. У звичайному розумінні ціна є грошовим виразом вартості товару, платою, а в переносному значенні – цінністю, значенням чого-небудь, певною роллю [1, с. 516]. «Ціна» ж злочинності в кримінології є ключовим елементом характеристики самої злочинності та складовою інформаційної моделі злочинності. А за влучним висловом англійської релігійної письменниці Х. Мор (1745–1833 рр.), важливо не стільки знати все, скільки знати всьому точну ціну [2, с. 747].

Учений В.В. Лунєєв зазначає, що головна трагедійність нашого стану полягає в тому, що ми точно не знаємо реального узагальненого обсягу злочинності, не знаємо її повних соціальних та економічних наслідків, не знаємо

дійсної ефективності боротьби зі злочинністю, не знаємо в що вона в цілому обходиться нашій країні та не маємо адекватного прогнозу її можливого розвитку. За першого обережного оціночного наближення до економічної ціни злочинності вона є колосальною [3], а «бюджет» існуючої злочинності досить часто порівнюють із бюджетом країни.

«Ціна» злочинності – це словосполучення, у якому слово «ціна» є головним, а поняття «злочинність» є залежним. Таким чином, неможливо відповісти на питання про те, що таке «ціна» злочинності без пояснень того, який зміст вкладається в термін «злочинність» [4, с. 5]. Поняття злочинності, як і будь-яке поняття, має зміст та обсяг. Пропонуємо таке визначення поняття злочинності: злочинність – це кримінальна практика людей, що проявляється як явище у виді множинності злочинів й осіб, які їх вчинили, у визначеному просторово-часовому проміжку та яка підлягає кількісно-якісному виміру.

У реальній дійсності злочинність характеризується як статистична множинність різних актів індивідуальної злочинної поведінки. Поведінки, що утворює зміст забороненої законом кримінальної практики. Враховуючи єдність злочинів й осіб, які їх вчинили, злочинність ми визначаємо як множинність не лише злочинів, але й злочинців. Визначення злочинності через категорію множинності злочинів та осіб, які їх вчинили, дозволяє також надати кількісно-якісну характеристику цього явища у визначеному просторово-часовому проміжку за допомогою кількісно-якісних показників злочинності. А визначення поняття злочинності через категорію практика дозволить реалізувати в кримінології соціально-антропологічний метод, пізнати сутність злочинності, побудувати її інформаційну модель [5].

Слід також відзначити, що на відміну від економічної теорії, де слово «ціна» має нейтральний характер, у кримінології цей термін є синонімічним «втратам» і, відповідно, має негативний відбиток. «Ціна» злочинності – це грошова (монетизована) оцінка негативного впливу злочинності (шкоди, яку вона завдає) на суспільство в цілому

та конкретних суб'єктів суспільних відносин за певний проміжок часу [4, с. 7].

Учені Л.В. Кондратюк і В.С. Овчинський, аналізуючи «ціну» злочинності, визначають структуру «ціни» злочинності та поділяють це поняття на «ціну» кримінальної експансії (захоплення певних благ, економічна експансія, рейдерство), «ціну» кримінальної агресії (як психо-духовної деструктивної енергії людини, що спрямована на руйнування таких благ, як життя, здоров'я (духовне, душевне, тілесне)) і «ціну» кримінального обману (злочини, що завдали матеріальних збитків). Під час розрахунку «ціни» кримінальної експансії зазначені вчені пропонують враховувати суму приватних втрат й економічні втрати суспільства. Досить цікавим є й аналіз поняття «ціна» життя під час аналізу «ціни» злочинності, його вчені співвідносять із віком людини, доводячи, що з плином часу цінність життя знижується [6, с. 228–256]. Звичайно ж такі положення слід вважати дискусійними.

«Ціна» злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямого та непрямого збитку, суспільно небезпечних наслідків, яких завдає злочинність суспільству (із перерахунком збитку на матеріально-грошові витрати) [7, с. 62–63]. Прямий збиток майнового (матеріального) характеру обчислюється в грошовому виразі. Сюди належать декількість летальних наслідків, настання інвалідності потерпілих, виплати їм за лікарняними листками, додаткові витрати на їх лікування, страхові виплати, проведення психологічної реабілітації. До непрямого збитку від злочинності належать кошти, що витрачаються державою на боротьбу зі злочинністю, і вартісний вираз її негативних соціальних наслідків (дезорганізація сім'ї, зниження продуктивності праці, додаткове навантаження на інститути соціалізації та ресоціалізації тощо), утримання правоохоронної системи, різноманітних охоронних, фінансово-ревізійних структур, витрати на навчання та підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів, витрати на наукові розробки (дослідження), вартість захисних систем, матеріальні витрати, пов'язані з розслідуванням і розглядом кримінальних справ. Пропонуємо також до непрямого збитку від злочинності включати зловживання представників правоохоронних і судових органів, а також породжену механізмом криміналізації тіньову економіку. І це ще неповний перелік прямого та непрямого збитку, адже вичерпного переліку цих збитків не існує в кримінологічній науці, а можливість підрахунку зазначених збитків у грошовому еквіваленті в певних випадках носить лише штучний характер.

Вважаємо, що прямий збиток від злочинності має бути поділений на прямий збиток матеріального характеру та прямий збиток особистого характеру. Особливо складні для визначення й підрахунку наслідків злочини, що вчинені щодо окремої особи [8, с. 175–176]. Можливо підрахувати витрати на лікування та лікарські засоби людини, що стала жертвою злочину (прямий матеріальний збиток), але складно, навіть неможливо визначити в грошовому еквіваленті моральні й психологічні втрати, образу честі та гідності, зміну ставлення особи до навколишнього середовища ф. самої себе після вчиненого злочину (прямий особистий збиток). Крім того, різні люди неоднаково переживають наслідки злочину, особливо моральне й психологічне напруження зростає, коли мова йде про вбивства, нанесення шкоди здоров'ю, зґвалтування тощо. А досліджуючи феномен наркозлочинності, Л.І. Романова наводить відомості про те, що світовий оборот ліків наркоіндустрії становить 400–600 мільярдів доларів США. Науковець підкреслює, що виміряти й оцінити в грошовому вираженні всі наслідки шкоди, що настає в результаті розповсюдження в суспільстві захворювання наркоманією надзвичайно складно, наслідки розтягнуті в часі й стають очевидними лише в майбутньому, коли виправити становище неможливо, та пропонує до «ціни» злочинності

включати також витрати на лікування й психологічну реабілітацію членів родини наркозалежної особи [9, с. 8–37].

Подібні висновки вчених змушують замислитись над необхідністю поділу шкоди від прямих і непрямих збитків від злочинності на видиму та невидиму шкоду (таку, що має віддалений характер і яку можна підрахувати лише в майбутньому).

До «ціни» злочинності слід включати й витрати на утримання всієї пенітенціарної (кримінально-виконавчої) системи. Аналітики групи World Federation, що виконує замовлення ООН, під «ціною» злочинності розуміють сукупні активи злочинних організацій. Так, професор О.Ю. Шостко зазначає, що організована злочинність погіршує наявні небезпечні показники економічної нерівності населення у світовому вимірі. Її розміри оцінюються у 2 трильйони американських доларів, про що свідчать дані новітнього дослідження, проведеного під егідою ООН. Щорічні прибутки злочинних угруповань у всьому світі приголомшують: вони дорівнюють ВВП Великої Британії та вдвічі перевищують разом узяті оборонні бюджети країн світу [10, с. 1]. А за даними Управління ООН по наркотикам і злочинності, сумарні злочинні прибутки від усієї незаконної діяльності міжнародних синдикатів зараз складають приблизно 3,6% світового ВВП, що еквівалентно 2,1 трильйонів доларів. Організація Symantec, яка займається створенням програмного забезпечення в галузі комп'ютерної безпеки, наводить такі дані: у 2011 р. світова економіка втратила близько 114 мільярдів доларів унаслідок злочинів, учинених онлайн [11, с. 32–33].

Значної уваги потребує й дослідження змісту соціальних наслідків злочинів, їх врахування під час визначення «ціни» злочинності. Важливо класифікувати соціальні наслідки злочинів за ознаками змісту шкоди, об'єкту кримінально-правової охорони, тяжкості наслідків, часу настання суспільно небезпечних наслідків, наслідків злочину як фактору, що породжує нове порушення кримінально-правової охорони, сфери життєдіяльності, у якій відбулося нанесення шкоди [8, с. 172–177].

Досліджуючи феномен корисливої насильницької злочинності в Україні, професор Б.М. Головкін зазначає, що сучасний стан кримінологічних знань про соціальні наслідки злочинності далеко не відповідає суспільній значущості проблеми та запитам практичної діяльності із запобігання та протидії цьому антисуспільному феномену та пропонує дворівневий підхід до аналізу соціальних наслідків: у площині корисливих насильницьких злочинних проявів та надбудові вищого порядку узагальнення, що відбиває соціально-економічні зміни системно-структурного значення [12, с. 106–107].

Варто пам'ятати, що соціальні наслідки злочинів живуть набагато довше, ніж самі злочини. Вони мають деструктивний вплив на суспільство, руйнують різноманітні сфери життя та діяльності людей, духовну культуру суспільства.

«Ціна» злочинності зростає з року в рік і є значною в будь-якій державі. Якщо спробувати підрахувати хоча б приблизну «ціну» злочинності в Україні, то в розпорядженні дослідника залишаються лише офіційні відомості про видатки на утримання правоохоронної та пенітенціарної системи, наукової діяльності та відомості про матеріальні збитки від злочинів [13, с. 10].

Окремі вчені пропонують включати відомості про матеріальні збитки від злочинів до розширеного варіанта аналізу зареєстрованої злочинності. Вони також звертають увагу на необхідність визначення «сукупної» ціни злочинності для суспільства та зазначають, що визначення «ціни» злочинності в сучасних реаліях є надзвичайно складним питанням, що вимагає не лише аналізу зареєстрованої злочинності, але й постійного, широкого та багаторівневого репрезентативного опитування населення (як мінімум, щороку або два рази на рік), розробку від-

повідних методик визначення «ціни» злочинності [14]. У зв'язку із цим виникають питання про необхідність створення спеціалізованих моніторингових центрів, які повинні будуть опрацьовувати отримані відомості та доводити їх до відома громадськості.

«Ціну» злочинності в сучасній кримінології ми визначаємо як прямі та побічні витрати фізичного, матеріального, морального, духовного характеру, яких зазнає держава та суспільство внаслідок вчинення злочинів, спрямовані на подолання наслідків злочинних діянь, утримання всієї правоохоронної, пенітенціарної системи та інших інститутів держави, а також сукупні активи злочинних угруповань і їх витрати на підтримку своєї злочинної діяльності [15, с. 15].

Якщо під збитками від злочинності («ціною» злочинності) розуміти всі матеріальні й нематеріальні втрати держави та громадян, що є наслідком вчинених злочинів, то відомості про матеріальні збитки від злочинності, що наведені в офіційній статистиці, здаються незначними. Крім того, ведеться облік лише матеріальних збитків, порядок підрахунку яких і групи злочинів за цими збитками в офіційній статистиці не відображаються. Широке тлумачення зазначених збитків є надзвичайно важливим для кримінологічної науки та системи запобігання злочинності, адже неможливо протидіяти злочинності в цілому, більш детальне відображення збитків від злочинних діянь

за окремими групами злочинів надасть можливість посилити запобіжні заходи та побачити найбільш криміналізовані сфери суспільного життя.

Висновки. Визначення «ціни» злочинності вимагає на сьогодні оновленого методологічного обґрунтування. Формування нових підходів до розуміння явища злочинності, можливості її кількісно-якісного вимірювання та визначення реальної (а не лише зареєстрованої) злочинності, визначення категорії «ціна» злочинності, пошук джерел «ціни» злочинності, вдосконалення методів розрахунку «ціни» конкретних злочинів із врахуванням досвіду транснаціонального законодавства є нагальними й актуальними завданнями сучасної кримінологічної науки. Крім того, пропонуємо розробити розрахункові таблиці визначення «ціни» злочинності за кожним видом злочинів (насильницькі; корисливі; корисливі насильницькі; необережні; анархо-індивідуалістичні злочини; злочини, що мають професійну спрямованість), що підвищить рівень дослідження злочинності в комплексному її розумінні.

Знання реальної «ціни» злочинності необхідне, воно допоможе в оцінці стану злочинності, криміногенної обстановки в державі, розробці ефективних, економічних і розумних засобів боротьби зі злочинністю та дозволить проводити адекватний прогноз її розвитку, а отже, і своєчасного реагування суспільства на виклики злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. – Х.: Фоліо, 2001. – 540 с.
2. Лунеев В.В. Курс мировой и российской криминологии: [учебник] : в 2 т. / В.В. Лунеев. – М.: Юрайт, 2011. – Т. 1: Общая часть. – 2011. – 1003 с.
3. Лунеев В.В. Модернизация в условиях преступности / В.В. Лунеев // Государство и право. – 2012. – № 5. – С. 56–67.
4. Цена преступности (методология ее определения): [монография] / под ред. проф. Н.А. Лопашенко. – М.: Юрлитинформ, 2014. – 216 с.
5. Сметаніна Н.В. Поняття злочинності у сучасній пострадянській кримінології / Н.В. Сметаніна // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Право». – 2012. – Вип. 20. – Ч. 1. – Т. 4. – С. 72–75.
6. Кондратюк Л.В. Криминологическое измерение / Л.В. Кондратюк, В.С. Овчинский. – М.: Норма, 2012. – 272 с.
7. Криминологія: [підручник] / [В.В. Голіна, Б.М. Головін, М.Ю. Валуйська та ін.]; за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головіна. – Х.: Право, 2014. – 440 с.
8. Антонян Ю.М. Криминология: [учебник для бакалавров] / Ю.М. Антонян. – М.: Юрайт, 2012. – 523 с.
9. Романова Л.И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы: [монография] / Л.И. Романова. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 304 с.
10. Шостко О.Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 / О.Ю. Шостко; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 38 с.
11. Голубов А. Мафия Inc. / А. Голубов // Ежедельник Корреспондент. – 2013. – № 31 (570). – С. 32–34.
12. Головін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: [монография] / Б.М. Головін. – Х.: Право, 2011. – 432 с.
13. Голіна В.В. «Ціна» злочинності: що ми про неї знаємо? / В.В. Голіна, Н.В. Сметаніна // Голос України. – 2013. – № 127 (12 липня). – С. 10.
14. Лунеев В.В. Социальные последствия, жертвы и цена преступности / В.В. Лунеев // Государство и право. – 2009. – № 1. – С. 36–56.
15. Сметаніна Н.В. Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології: автореф. дис. ... юрид. наук: спец. 12.00.08 / Н.В. Сметаніна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – 20 с.